

Nr 53.

Av friherre **Adelswärd m. fl.**, om skrivelse till Konungen rörande ändring i visst avseende av bestämmelserna angående val till riksdagens andra kammare m. m.

Det valsätt, som i vårt land infördes samtidigt med allmän politisk rösträtt, åsyftade att bereda minoriteten större möjlighet att göra sig hörd i riksförsamlingen och de kommunala representationerna, förhindra ett ensidigt majoritetsvälde och förekomma plötsliga omkastningar i statens och kommunernas styrelse.

Undertecknade vilja icke förneka, att detta syfte i huvudsak tillgodoses genom vår nuvarande valmetod, och att densamma i stort sett giver resultat, som tillfredsställer skäliga anspråk på en någorlunda rättvis mandatfördelning med hänsyn till de skilda partiernas styrka bland *väljarna*. Därvid må dock erinras, att endast ett mera allmänt deltagande i valen lämnar bestämd ledning för bedömande av de önskemål och strävanden, som röra sig inom hela *folket*; och det kan med fog ifrågasättas, huruvida icke de hittills tillämpade valmetoderna alltför mycket låst fast opinionsbildningen med avseende å samhällsarbetet samt minskat intresset för de offentliga valen på ett sätt, som i viss mån måste förvanska valutslaget.

Än mera betänkligt är, att full överensstämmelse icke kan anses råda mellan valsättet i dess nuvarande form och de grunder, på vilka vår författning är byggd. Det representativa styrelseskicket utgår från grundsatsen, att medborgarna överlämna åt vissa personer, för vilka de hysa förtroende, att å deras vägnar handhava de allmänna angelägenheterna. Detta valhandlingens uttryck av förtroende till *personerna* framhäves och markeras icke genom valmetoden, vilken tvärtom skjuter personlighetsmomentet i bakgrunden och lägger huvudvikten på den ofta mångtydiga *partibeteckningen*. I stället för att i första rummet rösta på personer röstar valmannen på en partibeteckning, mången gång utan möjlighet att med säkerhet bedöma vems val hans röst kommer att gagna.

Alltmera erkänt torde hava blivit, att detta framhävande av partibundenheten såsom det väsentliga är ägnat att förflacka det politiska livet och samhällsarbetet. Visserligen måste hela vårt samfundsliv stödja sig på sammanlutning och samverkan mellan människor med likartad läggning och gemensamma intressen. Partibildning är i och för sig ett sunt och naturligt uttryck

av sådan samverkan. Men det lär icke med fog kunna bestridas, att en valmetod, som gör det till *tvång* för väljarna att för effektivt utnyttjande av sin rösträtt inordna sig och rösta under vissa partietiketter, alltför mycket främjar sammanslutningar efter klass- och särintressen och beskär de enskilda väljarnas möjlighet att fritt bestämma över valet av förtroendemän. Många av väljarna ansluta sig nästan mekaniskt till »partilinjerna» och överlåta tankandet och kandidatnomineringen till partiledningen. Andra, ofta nog ur karaktärssynpunkt mycket värdefulla element, ställa sig, i känslan av oförmåga att inverka på händelsernas gång, helt och hållet utanför politiken både som väljare och representanter. Otvivelaktigt är det ett icke ringa antal röstberättigade, som känna en utpräglad motvilja mot att vid röstningen »partibinda» sig och därför helt avstå från att deltaga i valen. Till mekaniseringen av valarbetet och avtrubbningsen av valintresset bidrager måhända även svårigheten att fatta innebörden av de matematiska regler, efter vilka valresultatet uträknas.

Den omständigheten, att partibeteckningen så avgjort dominerar över de på valsedlarna uppförda namnen, är emellertid i all synnerhet för kandidat-urvalet en oegentlighet med synnerligen betänkliga konsekvenser. Den medför alltför lätt, att utpräglade och självständiga personligheter icke äro att tillgå eller av ett parti ratas vid kandidatnomineringen, ehuru deras *allmänna* politiska uppfattning överensstämmer med väljarnas och deras kvalifikationer i övrigt göra dem för uppdraget väl skickade. Partibeteckningstvånget utesluter praktiskt taget möjligheten att — oberoende av partigränser — vid ett val samlas kring framstående och allmänt aktade personer. En fraktion av ett parti, vilken vill stödja en viss från annat parti framförd kandidat, kan icke göra detta utan att giva sitt stöd åt det andra partiets samtliga kandidater och undandraga det egna partiets alla kandidater sin röst.

Detta framstår såsom särskilt olägligt under tider, då åsiktsmotsättningen med hänsyn till frågor, som äro eller antagas bliva aktuella, icke är så utpräglad, eller när för representantskapet högt kvalificerade personer i olika punkter ansluta sig till skilda partiprogram. Till äventyrs förefintliga tendenser till utjämning av partimotsättningarna i det politiska livet kan sålunda valmetoden sägas motverka. Speciellt vid de kommunala valen, för vilka partigruppering efter allmänt politiska synpunkter borde vara skäligen främmande, främja de partiproportionella valmetoderna obehörigen partiväsendet.

Den avmattning i intresset för allmänna angelägenheter, varöver under senare år klagats, har för visso flera samverkande orsaker och kan säkerligen icke övervinnas allenast genom en ändring av valsättet. Enbart genom en ny ordning beträffande det politiska arbetets yttre former kan icke heller en ny anda skapas i vårt politiska liv, så att detta blir mera buret av personlig övertygelse och personligt ansvar. Men för dem, vilka i det proportionella valsättet under dess nuvarande former finna en väsentlig anledning till rådande missförhållanden av ovan antydd art, är det en angelägenhet av största

vikt att i dessa former erhålla sådan ändring, att det, i överensstämmelse med vår författnings ursprungliga mening, blir i högre grad än för närvarande möjligt för valmännen att direkt verka för val av just de personer, åt vilka de vilja skänka sitt förtroende.

Önskvärdheten att genom valordningen möjliggöra verkliga personval har ingalunda förbisetts vid de hittills i vårt land utförda officiella utredningarna rörande proportionella val. Så hava 1919 års sakkunniga inom justitiedepartementet i sitt år 1921 avgivna betänkande förordat fakultativ personröstning — likväl endast på *en* person — ovanför partibeteckningen. De sakkunniga framhålla emellertid själva, att de med hänsyn till arten av det dem lämnade uppdrag och till den starkt begränsade tid, som stått dem till buds, icke kunnat underkasta personmetoden i dess helhet den ingående prövning, som enligt deras mening vore av behovet påkallad. De sakkunniga underströko nämligen med styrka personmetodens ideella företräden framför partimetoden och läto sig därför angeläget vara att åtminstone framlägga berörda förslag angående personröstning med subsidiär liströstning. Det är möjligt, att ett genomförande av detta förslag skulle hava i någon mån försvagat de anmärkningar, som nu ur personvals synpunkt måste riktas mot gällande valmetod. Även denna blygsamma ansats till personval uteslöts av Kungl. Maj:t ur det förslag, som förelades riksdagen, och blev ej heller inom riksdagen upptaget.

Vi finna nödvändigt, att undersökningen angående tillämpning i största möjliga utsträckning av en personvalmetod med det snaraste fullföljes. Det torde vara önskligt, att därvid icke blott en omläggning i sådant syfte av det gällande valsystemet tages under överbäggande, utan även majoritetsvals system med tänkbara garantier för tillgodoseende av minoritetens rätt bliva föremål för jämförande granskning. Många finnas nämligen, som, med erkännande av det proportionella valsättets företräden i vissa avseenden, anse att därmed förbundna nackdelar icke kunna avlägsnas, utan att fastmera en återgång till rena majoritetsval är nödvändig, därvid dock förutsättas särskilda bestämmelser t. ex. om absolut majoritet och eventuella omval eller s. k. alternativ röstning (alternative vote). Men vi hålla före att proportionalismens idé numera hos oss blivit så fast rotad, att i regel även de, som hylla majoritetsvalens princip, ställa sig tveksamma om lämpligheten av en sådan återgång, innan möjligheterna att på proportionalismens grund nå det väsentliga av vad som åstundas blivit slutgiltigt undersökta. Och även bland dem, som äro anhängare av proportionalismen, torde göra sig gällande en alltmera utbredd önskan att undanröja de brister som för närvarande vidlåda vals systemet. Båda dessa riktningar borde åtminstone tills vidare kunna ena sig om att kräva införandet av en på direkta personval grundad proportionell valmetod. Det nu tillämpade valsättets brister hänföra sig väsentligen till det förhållande, att fordran på partibeteckning fått avgörande vikt vid dess utformning. En reform i valsättet synes därför närmast böra inriktas på avskaffande av det system, som främst bygger valhandlingen på partibeteckningstväng.

Det dominerande inflytande, som partibeteckningen har enligt vår gällande valordning, är icke någon given konsekvens därav att valen ske på principiellt proportionalistisk grund. Tvärtom är anordningen i vårt land snarast ett undantag från den allmänt omfattade grundsatsen att även vid proportionell valmetod söka åstadkomma direkta personval. Sålunda erbjuda sig flera fullt utarbetade och genomtänkta *personproportionella* valmetoder, som synas motsvara rimliga krav på praktisk läggning, enkelhet och teoretisk ändamålsenlighet.

Ett par dylika metoder skola här omnämnas, givetvis utan att vi därmed vilja framhålla dem såsom framför andra lämpliga.

Som typiskt exempel må anföras den i anglosachsiska länder med stor förkärlek omfattade »*single transferable vote*» (se t. ex. 1919 års proportionsvalssakkunniges betänkande, II, Stockholm 1921, sid. 386, eller: Nore Tenow, Om politiska val, II, Verdandis småskrifter 268, Stockholm 1923, sid. 52). Denna metod kan i korthet beskrivas på följande sätt. Varje röstande upptager på valsedeln sina kandidater i den ordning, vari han önskar dem valda. Antalet avgivna rötsedlar divideras med antalet platser, som skola besättas, ökat med 1, och kvoten ökas till närmast högre hela tal. Detta tal, den s. k. Droopska valkvoten, utgör det minsta antal röster en kandidat behöver för att med säkerhet bli vald. I första omgången räknas endast sedlarnas första namn. De kandidater, som nå valkvoten, förklaras valda. Överstiger någons röstetal valkvoten, fördelas (överflyttas) de överskjutande rösterna i proportion till antalet sedlar på dessa sedlars respektive andra namn. Härefter företages ny sammanräkning med tillgodoförande av dessa överflyttade röster; de kandidater, som därvid uppnå valkvoten, förklaras valda, varpå eventuellt överskjutande röster ånyo överförs på respektive valsedlars närmast följande namn o. s. v. Om emellertid ingen vidare kandidat på detta sätt uppnår valkvoten, men platser ännu återstå att besätta, övergår man till att utesluta den kandidat, som har lägsta röstetalet, och överflytta hans alla röster på dessa sedlars nästa namn. Efter sammanräkning och eventuell platstilldelning fortsätter man, om så behövs, med att utesluta den därnäst svagaste kandidaten och överflytta hans röster o. s. v. Den eller de platser, som icke heller på detta sätt kunna besättas, tilldelas den eller dem, som vid sista sammanräkningen erhållit de flesta rösterna.

En annan metod, som i viss utformning diskuterats av 1912 års proportionsvalskommitté (betänkandet sid. 18—19, 63) utgör en modifikation av en allmänt känd regel (rörande denna se bl. a. 1912 års proportionsvalskommittés betänkande, Stockholm 1913, sid. 21, eller 1919 års proportionsvalssakkunnigas betänkande, II Stockholm 1921, sid. 205—6). Den anknyter sig å ena sidan i viss mån till den ovan anförda typen, men står å andra sidan med sitt användande av fasta röstvärden majoritetsvalen nära. Metoden går ut på följande. Liksom i den föregående anger ordningsföljden mellan valsedeln kandidater graden av väljarens intresse för deras val. Den person, som placeras i första rummet, vill väljaren främst se vald; den, som sättes på andra platsen, vill han i andra hand se vald, o. s. v. Hänsyn härtill tages genom att tillgodoföra kandidaten på första platsen en hel röst, den i andra rummet upptagna en halv röst, den i tredje rummet upptagna en tredjedels röst o. s. v. (Vid huvudvalet betraktas därvid som befintliga endast så många namn, som antalet mandat utgör.) *Men denna rangordning (röstberäkning)*

inträder successivt. En kandidat, som på enbart sina (hela) förstahandsröster uppnår ett röstetal (valkvoten), som berättigar honom till mandat, har uppenbarligen större rätt härtill än de kandidater, som nå samma röstetal först med tillgodoräknande av andrahandsrösterna, och dessa böra i sin tur ha företräde framför dem, som även måste taga tredjehandsrösterna i anspråk o. s. v. I första omgången sammanräknas sålunda endast sedlarnas första namn, och de, som uppnå den Droopska valkvoten (se ovan), förklaras valda. I andra omgången sammanräknas de kvarstående första namnen med samtliga sedlars andra namn (de senare med halvt röstvärde), och de, som nu uppnå valkvoten, förklaras likaledes valda. Därefter tilläggas tredjehandsrösterna o. s. v. Om på något stadium av sammanräknandet flera namn uppnå valkvoten, än det finns kvarstående obesatta mandat, uttagas de, som därvid hava högsta röstetalen. Om däremot ännu vid sammanräkning t. o. m. valsedlarnas sista (godkända) rum några mandat ej kunnat besättas med namn, som nått valkvoten, uttagas till dessa de, som i denna sista sammanräkning hava högsta röstetalen. — Efterträdare efter avgången representant utses så, att alla de valsedlar, som upptaga den avgångnes namn, göras till föremål för ny sammanräkning efter samma grunder, som vid huvudvalet, varvid hans namn betraktas som obefintligt och alla därunder stående namn sålunda rycka upp ett rum. (Naturligtvis böra de officiella hjälpsedlarna härvid tagas i anspråk för att underlätta proceduren.)

Vi hemställa under åberopande av vad ovan anförts,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t äska, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning rörande möjligheten att bygga de allmänna valen till riksdagens andra kammare och de kommunala representantförsamlingarna på en metod, som i högre grad än för närvarande möjliggör *direkta personval*, samt därefter till riksdagen inkomma med det förslag, vartill utredningen må föranleda.

Stockholm den 21 januari 1924.

Theodor Adelswärd.

Ernst Lyberg.

Martin Fehr.

